

O PRÍSPEVKU HLASISTOV K VÝVINU MODERNÉHO MYSLENIA NA SLOVENSKU

RÓBERT KLOBUCKÝ: *Hlasistické hnutie: národ a sociológia. Začiatky sociologického myslenia na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV 2006, 172 s.

Téma hlasizmu a jej reflexia v našej spoločenskovednej literatúre nie je nijaké novum ani *tabula rasa*, ale, a to treba zdôrazniť, nie je ani témou „vypáchnutou“, obsolentnou či dokonale prebádanou. Problematikou hlasizmu sa v novšej literatúre zo sociálnofilozofického aspektu zaoberalo viacero autorov. Sú medzi nimi J. Bodnár, A. Kopčok, Ľ. Turčan, K. Kollár, a najmä V. Bakoš, ktorý svoju pozornosť venoval hlasizmu vo viacerých prácach. Tejto téme sa venovali pochopiteľne aj historici: M. Podrimavský, D. Kováč, literárny vedec R. Chmel a iní. Napriek tomu téma hlasizmu a analýza jeho prínosu do modernizácie myslenia na Slovensku je stále otvorená, možno v nej identifikovať dôležité súvislosti s vývinom našich najmladších spoločenskovedných disciplín. Túto skutočnosť, konzekventne argumentujúc, potvrdzuje aj recenzovaná práca R. Klobuckého.

Autor ako predstaviteľ nastupujúcej generácie sociológov pristupuje k spracovaniu témy pomerne náročným spôsobom. Ako sám píše, stál pred dilemou, ktorú následne aj riešil v tomto kontexte: „Po odlišení dvoch základných prístupov – systematizácia sociologických teórií a historizujúce skúmanie dejín sociológie – sa pre skúmanie histórie slovenskej sociológie javí ako heuristicky prínosnejší historizujúci prístup“ (s. 146). Takto deklarovaný prístup autor skutočne v práci prezentuje. Jej cieľom je podľa neho predložiť históriu nielen sociologických a sociologizujúcich myšlienok a názorov v prácach hlasistov v širšom kontexte ideového, modernizačného, aj na Slovensku sa rozvíjajúceho myslenia na prelome 19. a 20. storočia. Autor sa pomerne úspešne pokúsil zachytiť, zmapovať aj analyzovať publikované hlasistické názory a postoje k dobovým problémom, ktoré zaujali pozornosť ich predstaviteľov. Po pravde treba konštatovať, že ide o pomerne široký a heterogénny problémový záber. Autor na relatívne malej ploche publikácie (165 strán) prezentuje päť nosných kapitol, ktoré majú bezprostredný logický a meritórny vzťah k predmetu jeho bádania. Konkrétnym cieľom publikácie bolo zachytiť a zmapovať menej známe texty, ktoré možno prezentovať ako zlomky protosociologického myslenia na Slovensku, no jeho kognitívne aspirácie sú vyššie. Píše: „Neobmedzím sa však len na ich mapovanie, ale pokúsim sa aj o analýzu a definovanie spoločných hlasistických postojov k jednotlivým problémovým okruhom. Pokúsim sa tiež identifikovať ideové zdroje hlasistických myšlienok, ale aj celkový dobový kontext hlasistického uvažovania“ (s. 9). Autor ďalej upozorňuje, že jeho zámerom nebolo podať analýzu a systematizáciu sociologických teórií v textoch hlasistov, ale prezentovať históriu sociologizujúcich (i sociologických) liberálno-modernizačných myšlienok obsiahnutých v týchto textoch.

V kapitole, nazvanej *Metodologické problémy skúmania histórie slovenskej sociológie*, venuje pozornosť najmä dvom tematickým okruhom: histórii sociológie a systematizácii sociologických teórií, pochopiteľne, vo vzťahu k histórii myslenia na Slovensku a k možným (vhodným) metodologickým prístupom k dejinám slovenskej sociológie. Rezultátom tejto kapitoly monografie je príklon autora, ako sme už skôr naznačili, k aplikácii historizujúceho prístupu pri skúmaní zvoleného problému. Toto rozhodnutie bolo podľa nášho názoru správne, účelné, a, ako vyplýva z práce samotnej, aj užitočné a zmysluplné.

V druhej kapitole *Ideové a spoločenské kontexty vývoja hlasistického hnutia* autor na pomerne malom priestore načrtáva spoločenskú a ideovú situáciu na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia, poznamenanú dlho pretrvávajúcou ruptúrou a dichotómiou ideovej situácie, poznačenej sporom medzi liberálnodemokratickým modernizačným spôsobom myslenia, ku ktorému sa radia i hlasisti, a konzervatívnym ideovým prúdom. R. Klobucký v tejto súvislosti identifikuje aj existenciu tretieho, menej významného socialistického ideového prúdu, ktorý však na súdobom Slovensku nezohral vážnejšiu úlohu. Autor správne vystihuje podstatu sporu medzi prvým a druhým myšlienkovým prúdom, keď tvrdí, že tento spor bol v podstate sporom o modernitu a modernizáciu myslenia. „Na jednej strane stál projekt neracionálnej, metafyzikou legitimizovanej jednoty – na Slovensku reprezentovanej S. H. Vajanským a konzervatívami, na strane druhej racionálny a scientistický a pluralistický projekt modernej spoločnosti, reprezentovanej hlasistami“ (s. 42). Pre úplnosť však autor kriticky dodáva, že ani „... niektorí hlasisti sa neubránili nostalgickej vízii jednoty v národnom živote“ (s. 42).

V kapitole *Vznik, vývoj a ideová orientácia hlasistického hnutia* sa autor zameriava na témy ťažiskové aj pre filozofiu. Ide o ideovú a najmä filozofickú orientáciu a východiská hlasistického myslenia. Autor správne konštatuje, že aj keď „... hlasistické hnutie nebolo ideovo homogénne, [ale i] napriek tomu možno naznačiť jeho istú spoločnú ideovú orientáciu“ (s. 54). V tejto spoločnej ideovej orientácii autor identifikuje výrazný vplyv Masarykovej realistickej filozofie. Nachádzajú sa v nej prvky racionalizmu, pozitivizmu, antiklerikalizmu, evolucionizmu, scientizmu, ale najmä Masarykovo chápanie realizmu, do značnej miery anticipované hlasistami, tu malo zásadný ideový význam. Autor to vyjadril jednoznačne a pregnantne, keď napísal: „Realizmus bol odmietnutím metafyziky a svojím dôrazom na empiriu bol v radikálnom rozpore s konzervatívnym myslením. Hlasizmus v tomto prípade znamenal nový pohľad na sociálnu realitu, znamenal gnozeologický obrat: namiesto konzervatívnoidealistického fideizmu nastúpil liberálny racionalizmus, skúmali sa konkrétne fakty, získané na základe individuálnej skúsenosti“ (s. 56). R. Klobucký vo svojej práci správne postrehol, že hlasisti v žiadnom prípade nepredstavujú akúsi sociologickú školu, ale že išlo skôr o vnútorne relatívne voľné intelektuálne hnutie, ktoré sa svojimi gnozeologickými prístupmi snažilo ovplyvniť viacero súdobých vedných disciplín. V tejto súvislosti dnes s dostatočným odstupom času možno konštatovať, že sa im to aj do istej miery podarilo. Zaujímavá v tejto súvislosti je aj analýza sociálnej základne hlasistického hnutia, v literatúre doteraz málo pertraktovaná. R. Klobucký sa odvoláva na nepublikovaný rukopis A. Štefánka, nazvaný *Osnovateľmi realizmu boli lekári*. A. Štefánek menovite uvádza vo svojom spise lekárov, ktorí pôsobili v časopise *Hlas*, a to najmä Šrobára a Blaha, ďalej Makovického, Minárika, Krajeza a Škarvana. Na otázku, prečo práve reprezentanti exaktnej prírodovednej disciplíny, medicíny, sa stali nositeľmi realistického myslenia, autor odpovedá parafrázovaním úvahy A. Štefánka: Programový hlasistický kriticismus vyplynul do istej miery i z medicínsko-diagnostického analytického myslenia. Ideový program hlasizmu sa kreoval „... medzi lekármi, v rozčarovaní z idealistickej filozofie, ktorá neposkytovala praktické riešenia pre život a v priamej opozícii k prevládajúcemu konzervativizmu a odklonu od empirie, reprezentovanému Vajanského skupinou...“ (s. 64). V slovenskej realite koncom 19. storočia nositeľmi myšlienok národnoobrodzovacieho procesu boli najmä tí predstavitelia inteligencie, ktorí boli v bezprostrednej komunikácii so slovenskou populáciou. Boli to zväč-

ša kňazi, učiteľia, notári a lekári. Zatiaľ čo kňazi boli prevažne tradične, konzervatívne orientovaní a učiteľia i notári boli zasa pod istou kuratelou štátnej byrokracie, práve lekári mali relatívne širšie možnosti aplikácie svojich racionálnorealistických a materialistických ideí, ktoré korešpondovali aj s ich exaktnou prírodovednou profesionálnou orientáciou.

V štvrtej kapitole práce *Sociologické myslenie hlasistov* si autor všíma aj vplyv iných vied na hlasistické myslenie, najmä psychológie, ekonómie, biológie (hlasistický organizmus). Najmä biológia bola hlasistom veľmi blízka práve vzhľadom na ich socioprofesionálnu základňu. Pozornosť tu venuje aj štruktúre hlasistickej sociológie a jej metodologickým postupom. V pomerne rozsiahlej piatej kapitole *Základné problémy hlasistickej sociológie národa* skúma autor skutočne široké spektrum otázok, spätých s hlasizmom, medzi ktoré zaradil o. i. problematiku formovania slovenského národa, problematiku súdobej koexistencie národov Rakúsko-Uhorska, ale aj sociálnu a etnickú štruktúru Slovenska, ako aj ekonomické otázky v hlasistickej sociológii národa s prihliadnutím na aplikáciu sociológie pri vzniku a rozvíjaní koncepcie agrarizmu, ktorú neskôr teoreticky rozpracoval M. Hodža. V tejto súvislosti treba akcentovať prínos práce spočívajúci v tom, že sa venuje téme, ktorá je v odbornej literatúre málo známa; možno práve v súvislosti s hlasistami je do istej miery prekvapujúca téma ich hospodárskeho antisemitizmu. Na základe rozboru textov publikovaných v Hlase (boli to najmä F. Houdekove práce, ktoré v Slovenskom obzore publikoval A. Štefánek, dospel R. Klobucký k názoru, že „[H]lasistický antisemitizmus bol predovšetkým antisemitizmom hospodárskym, v menšej miere nacionálnym, a takmer vôbec nie náboženským. Preto možno hlasistický antisemitizmus zaradiť i ako súčasť ich programu hospodárskeho obrodovania Slovenska“ (s. 130). Hlasistami deklarovaný pokus o oddeľovanie národného, náboženského a ekonomického antisemitizmu, ktorého cieľom bolo oslabiť pozíciu židovských podnikateľov v prospech podnikateľov slovenských, bol, ako píše R. Klobucký, naivný. Takto chápaný hospodársky antisemitizmus bol hlasistickým omylom, v skutočnosti bol kontraproduktívny a „... okrem nezamyšľaných dôsledkov v podobe vyvolávania nenávisť voči Židom nemohol výraznejšie ovplyvniť hospodársku situáciu na podkapitalizovanom a štrukturálne zaostalom Slovensku“ (s. 134).

Na záver treba konštatovať, že práca R. Klobuckého prináša skutočne nové a nekonvenčné pohľady na hlasistické hnutie, na jeho význam a úlohu, ktorú zohralo vo vývine myslenia na Slovensku, sociologického osobitne. Možno súhlasiť s autorovým názorom, že v začiatkoch sociologického myslenia zohrávalo hlasistické hnutie kľúčovú úlohu. „Hlasisti ako prví na Slovensku propagovali sociológiu ako modernú empirickú vedu o spoločnosti, študovali diela a koncepcie významných sociologických osobností a vo svojom programe sa snažili s nimi tvorivo pracovať“ (s. 148). V identifikácii tohto poznatku spočíva aj heuristický prínos práce, ktorou sa autor pokúsil dokázať, že slovenská sociológia má svoju históriu a tradíciu a že nebola len bielym miestom na mape európskeho myslenia.

Karol Kollár

PhDr. Karol Kollár, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR